

VAN SCHARENBURG K., VAN 'T HOFF J., KOK B. & VAN KLINKEN A. 1990. *Akkervogels in Groningen*. Werkgroep Akkervogels, Groningen. 112 p. Te bestellen door overmaking van f10,- + f7,50 verzendkosten op postbank 2015418 t.n.v. Penningmeester Avifauna Groningen te Groningen, onder vermelding van "Akkervogelrapport".

Van oudsher is de belangstelling voor vogels van open landschappen groot en tegelijkertijd eenzijdig. In het broedseizoen krijgen weidevogels alle aandacht, in de winter zijn dat zwanen, ganzen en eenden. Tot voor kort werden de akkerbouwgebieden van Nederland, zeker in de broedtijd, door vogelaars gemeden als de pest. Zo-doende kon het gebeuren dat de noodklok werd geluid over de Gele Kwikstaart die immers vrijwel volledig uit graslandgebieden verdwenen is. Dat er formidabele dichtheden in de akkerbouwgebieden van Nederland voorkomen, is pas bekend geworden door de grootschalige inventarisaties die in de jaren zeventig en tachtig door diverse provinciale overheden werden geïnitieerd. Overigens was al in de jaren veertig bekend dat akkerland aantrekkelijk is voor Gele Kwikken (Wieringermeer, zie Van Dobben in *Limosa* 15: 1-15).

Het belang van akkerbouwgebieden voor een (beperkt) aantal vogelsoorten is onderkend door Kees van Scharenburg c.s. In 1985 werd een aantal proefvlakken in de Groningse akkerbouwgebieden uitgekozen en op broedvogels gekarteerd. Deze inventarisatie werd in 1989 herhaald. In 1989 werd tevens het akkervogelproject gestart door de Werkgroep Akkervogels, een samenwerkingsverband tussen het SOVON-district Groningen en de vereniging Avifauna Groningen, ondersteund door de Provinciale Planologische Dienst van Groningen. Verspreid over de akkers van Groningen (die 64% van de totale oppervlakte uitmaken) liggen er nu 56 steekproefplots met een totale oppervlakte van 5443 ha. Naast een broedvogelkartering wordt per steekproef bepaald welke gewassen worden geteeld en wat de landschappelijke kenmerken (sloten, riet, perceelgrootte, watergangen, erven, wegen) zijn. De akkerbouwgebieden van Groningen zijn verder in drie groepen ingedeeld, elk met hun eigen kenmerken (Noord, Oldambt en Zuidoost).

Het rapport beschrijft de eerste resultaten, waarbij het langste hoofdstuk ingaat op de relatie tussen akkervogels en het landschap. Deze relatie wordt eerst op gemeenschapsniveau benaderd, waarbij de effecten van landschappelijke kenmerken aan het licht komen. Daarna wordt op soortniveau hetzelfde gedaan, toegelicht aan de hand van Patrijs, Kwartel, Fazant, Scholekster, Kievit, Velddeuwerik, Graspieper, Gele Kwikstaart, Grasmus, Kneu, Wilde Eend, Kuifeend, Waterhoen, Meerkoet, Kleine Karekiet, Bosrietzanger, Rietzanger en Rietgors. Het aardige van deze soortbesprekingen is dat ze het beeld op gemeenschapsniveau bevestigen en nuanceren. Zo werd duidelijk dat de betekenis van de gewassen nogal uiteen loopt bij de verschillende soorten; alleen mais komt uitsluitend negatief in de modellen voor.

De volgende hoofdstukken beschrijven de erfvogels, akkervogels en opgaande beplanting, aantalsveranderingen (zie ook het rapport over aantalsveranderingen op

lange termijn van broedvogels in Groningen), de betekenis van de Groningse akkerbouwgebieden voor broedvogels in Nederland en de gevolgen die allerlei drastische veranderingen in het huidige landschap op broedvogels zullen hebben. Aan dat laatste is veel aandacht besteed. Iedereen weet ondertussen dat de akkerbouwers het moeilijk hebben. Dit kan leiden tot de situatie dat de teelt van granen plaats gaat maken voor geïntegreerde landbouw, intensieve veehouderij, rundveehouderij, houtteelt of gronduitstoot (braaklegging). Voor elk van deze scenario's wordt aangegeven wat de gevolgen zullen zijn voor de huidige broedvogelbevolking. Hoe je het ook wendt of keert, de veranderingen zullen diep ingrijpen op boeren en broedvogels.

Dit rapport is een schoolvoorbeeld van het zinnig gebruik van modellen bij de beschrijving van biologische processen. Het basismateriaal is op de juiste wijze door competente waarnemers verzameld, de bewerking is uitgevoerd door mensen die door de modellen heen een Gele Kwikstaart in een koolzaadveld blijven zien en de uitkomsten van de modellen worden telkens teruggekoppeld naar de veldsituatie. Dit voorkomt dat de cijferbrei een eigen leven gaat leiden en er verbanden worden gelegd die iedere realiteit missen. Zo is het bijvoorbeeld verheffend te lezen dat het voor sommige soorten nuttiger is op een nog kleiner schaalniveau (territorium) te werken dan gebruik te maken van een model dat geen relevante informatie levert. Voorwaar, wijze woorden die vele onderzoekers (vooral sommige SPSS-gebruikers) zich in de oren zouden moeten knopen.

Het is te hopen dat dit rapport een brede verspreiding zal krijgen. Niet alleen belicht het een ondergeschoven kind in de Nederlandse landschappen, bovendien laat het zien hoe inventieve onderzoekers met beperkte middelen en mankracht nuttige informatie weten te verzamelen. Informatie, die van groot belang zal blijken te zijn als de afkalving van het agrarisch cultuurlandschap in de komende decennia zijn beslag krijgt. — *Rob G. Bijlsma*

VAN SCHARENBURG K. 1990. *Aantalsveranderingen op lange termijn (1850-1985) van broedvogels in Groningen*. Dienst Ruimte en Groen, afdeling Groen, Groningen. 33 p. + tabellen en bijlagen. Prijs f 5,-. Te bestellen bij mevr. F. de Boer, Bureau communicatie, Provincie Groningen, Martini-kerkhof 12, 9712 JG Groningen, (050) 164160.

Kwantitatieve broedvogelinventarisaties over grote oppervlakten zijn pas vanaf de vroege jaren zeventig overal in Nederland gestart. Voor die tijd lag de methode van onderzoek niet voldoende vast om onderling vergelijkbare aantalschattingen op te leveren. Het is daarom niet eenvoudig de broedvogeldichtheid in de jaren tachtig te vergelijken met die in voorgaande decennia. Kwalitatieve pogingen tot het beschrijven van aantalsveranderingen werden overigens al lang geleden voor het eerst uitgevoerd, o.a. door Van Pelt Lechner in 1907 (Tegenwoordige stand van bij Wageningen voorkomende vogelsoorten, in vergelijking met vorige jaren, *Levende Natuur* 12). Ondanks alle problemen bij vergelijking van zeer uiteenlopend materiaal, is er toch het een en ander mogelijk.

De analyse in dit rapport is uitgevoerd voor verschillende habitats, namelijk heide en hoogveen, open grasland, open bouwland, water en moeras, kust, opgaande vegetatie en bebouwd gebied. Er worden twee periodes met elkaar vergeleken: 1850-1978 en 1978-85. Dit lijkt (en is) een vreemde tweedeling, die echter is ingegeven door de kwaliteit van het beschikbare materiaal. De bronnen worden uitvoerig uit de doeken gedaan, zo ook de wijze waarop de schattingen zijn vergeleken met oudere bronnen, en op grond waarvan werd besloten tot (sterke) afname, afname en toename, gelijkblijven en toename, sterke toename en gelijkblijven op laag niveau. Uiteraard werden de biotoopveranderingen in het betreffende tijdvak verdisconteerd.

De vogels van heide en hoogveen zijn in bijna anderhalve eeuw tijd gedecimeerd. De situatie in open grasland en open bouwland is sterk verslechterd. De verliezen bij water- en moerasvogels zijn deels gecompenseerd door de aanleg van de Lauwersmeer. Deze bevindingen bewijzen dat de nadruk van het Biologisch Meetnet (een systeem dat momenteel in diverse provincies operationeel is ten einde aantalsveranderingen te kunnen vaststellen) op open grasland- en bouwlandgebieden een juiste is gebleken. De opgaande vegetaties (vaak bossen) zijn immers grotendeels in handen van natuurbeschermingsorganisaties. Aan de besloten gebieden wordt beleidsmatig (met excuus voor het woord) sowieso veel aandacht geschonken. Het kustgebied valt overwegend onder de natuurbeschermingswet, overigens geen reden te denken dat het beheer er optimaal is. De grotere wateren en moerassen en open graslandgebieden zijn deels planologisch beschermd. Het open akkerbouwgebied is echter een zorgenkind. Groningen herbergt een belangrijk deel van de Nederlandse akkervogelpopulatie, maar het gaat erg slecht met deze groep.

Op de (mogelijke) oorzaken van de aantalsveranderingen wordt uitgebreid ingegaan. Niet alles is even duidelijk te bewijzen, maar er zijn meer dan voldoende aanwijzingen dat biotoopvernietiging, vervuiling, veranderingen in de landbouw en areaalveranderingen negatief van invloed zijn (geweest). Dit rapport toont aan dat er zelfs met beperkte informatie betrouwbare uitspraken zijn te verkrijgen over aantalsveranderingen op lange termijn.
— Rob G. Bijlsma

MEININGER P. L. & VAN SWELM N. D. 1989. *Steltlopers in de Oosterschelde, biometrisch en ringonderzoek in voorjaar 1984 en 1985*. Rijkswaterstaat Dienst Getijdewateren nota GWAOP-89.1009, Stichting Ornithologisch Station Voorne, Middelburg/Oostvoorne. 103 p. (with English summaries for each species.)

Wetende dat het ringonderzoek in de Delta in voor- en najaar onverkort is voortgezet sinds 1984 en 1985, doet een rapport over de resultaten van slechts twee voorjaren wat vreemd aan. Dit te meer omdat van Scholekster (N = 53), Kluut (19), Kleine Strandloper (1), Krombekstrandloper (3), Watersnip (1), Rosse Grutto (7), Wulp (1), Zwarte Ruit (1) en Oeverloper (1) in 1984 en 1985 veel te weinig vogels werden gevangen om er iets zinnigs mee te doen. Bij deze soorten is volstaan met de presentatie van de verzamelde gegevens en een summier discussie.

De gegevens van Bontbekplevier (N = 34), Strandplevier (23), Zilverplevier (42), Kanoetstrandloper (12) en vooral die van Bonte Strandloper (450), Tureluur (101) en Steenloper (224) worden uitvoeriger besproken. Op grond van dit beperkte materiaal is al wel duidelijk geworden dat Zilverplevier, Bonte Strandloper, Rosse Grutto, Steenloper en Tureluur (de IJlandse ondersoort) in het Nederlandse Deltagebied overwinteren, ruien en een vetvoorraad aanleggen, dat laatste om in staat te zijn de lange tocht naar de broedgebieden te voltooien. Kanoetstrandlopers van Canadees-Groenlandse afkomst verlaten het gebied zonder er te ruien of in gewicht toe te nemen; deze vogels ondernemen dergelijke activiteiten vermoedelijk in Groot-Brittannië. Het Deltagebied is tevens belangrijk gebleken voor soorten die in West-Afrika hebben overwinterd en die vanaf eind april in sterk vermagerde toestand komen binnendruppelen: Zilverplevier, Kanoet, Krombek, Tureluur en Steenloper behoren hiertoe. De laatste twee nemen de gelegenheid te baat aanzienlijk in gewicht toe te nemen alvorens verder te trekken. De geografische herkomst van de pleisteraars is zeer uiteenlopend; aan de hand van biometrische gegevens wordt hier – indien mogelijk – uitsluitel over gegeven. Alle terugmeldingen van ter plaatse geringde vogels en van vogels die elders werden geringd, worden vermeld.

De verzamelde gegevens moesten inzicht verschaffen in de functie van de Oosterschelde als pleisterplaats voor steltlopers, de mate van doorstroming van steltlopers en de geografische herkomst ervan. Dit alles vóór de voltooiing van de stormvloedkering in de Oosterschelde en van de Oesterdam en Philipsdam. De kering en dammen zijn inmiddels gereed. Het is de vraag in hoeverre de situatie van voor de stormvloedkering, Oesterdam en Philipsdam met het onderhavige, beperkte materiaal goed is beschreven. Hoe het zij, de werkwijze en de resultaten liggen met dit rapport vast en zijn voor iedereen bereikbaar. Dat valt helaas niet van alle projecten in het Deltagebied te zeggen.

Het rapport is op A4-formaat uitgegeven. Vele figuren, zwart-wit foto's en tekeningen verlevendigen en illustreren de tekst. Van bijzondere interesse zijn vier platen met kleurenfoto's van Bontbek, Steenloper, Kanoet en Bonte Strandloper: subspecifieke kenmerken worden hierop duidelijk aangegeven, zo ook leeftijds- en seizoensverschillen in het verenkleed. — Rob G. Bijlsma

BIJLSMA R. G. 1990. *Broedvogels van het Kootwijkzand in 1989*. SOVON-rapport 90/04 Beek-Ubergen. 110 p. Te bestellen door overmaking van f12,- op postbank 2905988 ten name van SOVON.

In 1988 is Staatsbosbeheer (SBB) gestart met een project waarbij medewerkers van Sovon in terreinen van SBB een "ornithologische basiskartering" uitvoeren. Bij deze inventarisaties ligt het accent op het voorkomen van de bedreigde en karakteristieke vogels van Nederland, meestal de rodelijstsoorten genoemd. Dat er nu een rapport over het Kootwijkzand (985 ha) op tafel ligt dat veel meer biedt dan een inventarisatie van die rodelijstsoorten, is vooral te danken aan het feit dat het lukte om Rob Bijlsma voor dit karwei te strikken.

Het landschap met uitgestrekte stuifzanden, mossteppen en schrale heidevelden zoals dat nu nog bij Kootwijk

te vinden is, besloeg in de vorige eeuw meer dan de helft van de Veluwe; bossen werden toen slechts op enkele plaatsen aangetroffen. Bij het lezen van dit rapport wordt duidelijk hoe de vogelbevolking van dat "woest en bijster land" ongeveer moet zijn samengesteld.

Het Kootwijkerzand herbergt gelukkig nog een populatie Duinpiepers (zie *Limosa* 63: 80-81). Door de grote oppervlakte open terrein (650 ha) zijn in dit gebied ook Boomleeuwerik (82), Veldleeuwerik (105) en Tapuit (13) goed vertegenwoordigd. Voor hen die niet bekend zijn met dit terreintype is het wellicht verrassend te lezen dat de Witte Kwikstaart (41) een gewone verschijning is in de minst begroeiende gedeeltes. In de armzalige dennenbossen die het open terrein omzomen zijn Boompieper (203), Roodborst (181), Gekraagde Roodstaart (97), Kuifmees (103), Zwarte Mees (116) en Vink (384) opvallende soorten. Tegen deze aantallen steekt het voorkomen van slechts één paar Nachtzwaluwen schrill af. In het aangrenzende Harskampsche Zand werden tijdens twee nachtelijke rondes enkele tientallen paren gelokaliseerd. Dit militaire terrein is echter geheel voor het publiek gesloten.

In de beheersaanbevelingen waarmee het rapport wordt besloten, komt de negatieve invloed van de recreatie ter sprake. Gepleit wordt verder voor een beheer waarbij een deel van de dennenbossen wordt omgevormd tot een zone met opslag van grove den, berk en eik om zodoende een meer natuurlijke overgang van open veld naar bos te krijgen. Vooral voor soorten als Boomleeuwerik, Geelgors en Klapekster is een dergelijke zone van groot belang.

Stuifzandgebieden worden vrijwel nooit genoemd in lijsten met belangrijke vogelgebieden. Toch herbergt dit landschap een opvallende vogelgemeenschap. Meer dan elders in West-Europa zijn resten van deze woeste gronden op de Veluwe bewaard gebleven. Dit rapport vormt hopelijk een aanleiding voor andere diensten dan SBB om ook hun stuifzandgebieden te laten inventariseren. Daarvoor komen de terreinen van het Ministerie van Defensie zoals het Harskampsche Zand en de Oldebroeckse Heide het eerst in aanmerking. — *Jelle van Dijk*

BIJLSMA R. G. 1990. *Broedvogels van Roggebotzand, Reve-Abbert, Spijk-Bremerberg en Harderbos (Oostelijk Flevoland) in 1989*. SOVON-rapport 90/05 Beek-Ubbergen. 358 p. Te bestellen door overmaking van f22,45 op postbank 2905980 ten name van SOVON.

In het kader van het SBB/SOVON-project werd voor het

eerst een inventarisatie van alle bossen langs de randmeren van Oostelijk Flevoland uitgevoerd. Ook in deze gebieden (tezamen bijna 3000 ha) beperkte Bijlsma zich niet tot de soorten van de Rode Lijst. Bijzonder veel tijd, alleen mogelijk indien slapen als een overbodige bezigheid wordt beschouwd, werd gestoken in het vrijwel volledig inventariseren van deze bossen. Hierdoor is een zeer goed beeld ontstaan van de gehele broedvogelbevolking.

In het rapport wordt uitvoerig ingegaan op de relatie tussen broedvogels en vegetatie. Niet alleen passeren de verschillende boomsoorten (den, spar, eik, populier) de revue, ook de hoogte en de bodembegroeiing worden in verband gebracht met de dichtheden van broedvogels. Duidelijk wordt dat juist de oudere (20-25 jaar) populierenbossen zich tot een geschikt habitat ontwikkelen voor de soorten die wij kennen uit de hoogopgaande, structuurrijke loofbossen van de hogere gronden. Het voorkomen van Kleine Bonte Specht (10), Glanskop (30), Boomklever (10), Fluitier (19) en Grauwe Vliegenvanger (248) wijst in die richting.

Spectaculaire aantallen werden gevonden voor Houtsnip (203), Tortelduif (588), Ransuil (53), Zanglijster (>2000) en Nachtegaal (136). Zoals van Bijlsma mocht worden verwacht, werd ook een flink aantal Appelvinken (264) gelokaliseerd. Dat Buizerd, Sperwer en Havik zich in alle bossen hebben gevestigd, lag in de lijn der verwachtingen, maar dat ook de Wespandief nu tot de broedvogels van de polderbossen kan worden gerekend, mag toch wel verrassend worden genoemd. Wie had trouwens 25 jaar geleden durven voorspellen dat deze bossen nog eens bewoond zouden worden door Draaihals, Vuurgoudhaantje, Kleine Vliegenvanger en Grauwe Klauwier?

Het SBB/SOVON-project heeft ook verslagen opgeleverd over de volgende gebieden: Sneekermeer, Vierhouderbos, Appelscha, Gaasterland, Wageningse Uiterwaarden, ZO-Friesland en Ruurlo. Inlichtingen hierover bij het Sovon-kantoor. — *Jelle van Dijk*

